

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р **Майя Димитрова Кузова**
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по:
област на висше образование **2. Хуманитарни науки**
професионално направление **2.1. Филология**
докторска програма **Съвременен български език**

Автор: Диана Георгиева Мъркова

Тема: Семантика и прагматика на т.нар. сегашно страдателно причастие в съвременния български език

Научен ръководител: доц. д-р Красимира Ангелова Чакърва, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Общо описание на представените материали

Със заповед № РД-21-681 от 25.03.2024 г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ (ПУ) съм определена за член на научното жури по процедурата за защита на дисертационен труд на тема **Семантика и прагматика на т.нар. сегашно страдателно причастие в съвременния български език** за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование **2. Хуманитарни науки**, професионално направление **2.1. Филология**, докторска програма **Съвременен български език**. Автор на труда е **Диана Георгиева Мъркова** – докторантка в редовна форма на обучение към Катедрата по български език на ПУ с научен ръководител **доц. д-р Красимира Ангелова Чакърва, ПУ**.

Представеният от Д. Мъркова комплект материали е в пълно съответствие с Чл.36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ и включва: **молба** до Ректора на ПУ за разкриване на процедурата; **автобиография** в европейски формат, **сертификати**; **протокол** от катедрения съвет, свързан с установяване на готовност за защита и с предварително обсъждане на дисертационния труд; **дисертационен труд**; **автореферат**; **списък на научните публикации** по темата на дисертацията и **самите публикации**; **декларация за оригиналност и достоверност** на материалите. Документите са пълнотекстови, изрядни. Кандидатът успешно покрива показателите, изведени в **Справката за минималните национални изисквания** за придобиване на образователна и научна степен в посочените област на висше образование и научно направление.

Кратки биографични данни за докторанта

Диана Мъркова е получила средното си образование в ЕГ „Иван Вазов“ - Пловдив в профилирана паралелка със засилено изучаване на английски и руски език, български език и литература. През 2018 г. завършва ПУ като бакалавър по българска филология, през 2019 г. се дипломира като магистър със специалност „Актуална българистика (езиковедски профил)“. От 2020 г. е редовен докторант към Катедрата по български език в ПУ. Съобразено с научното направление и индивидуалния план е водила семинарни занятия по морфология на съвременния български език на студенти от специалност „Български и руски език“.

Работила е в издателска къща „Хермес“ (като коректор и редактор, 2019-2020); към център „Образователни технологии“ - Пловдив (като преподавател по български език и литература, 2020-2021); в Медицински университет - Пловдив (като хоноруван преподавател по български език за чуждестранни студенти), където от април 2023 г. и до момента е щатен преподавател по български език като чужд.

Приятно ми е да отбележа, че филологическата нагласа на докторантката е съвсем очевидна. Д. Мъркова владее английски език, поддържа високо ниво в руския език, служи си с немски език. Към автобиографията са приложени: сертификат по английски език (Cambridge Assessment English: Certificate in Advanced English (C1); сертификат от Maximum English Language School (C1 Advanced) (2020-2021); сертификат от курс по руски език (ниво B1-2), от завършен езиков курс от Academia Iuventutis (2022) и сертификати от три завършени курса към Центъра за докторанти, постодокторанти и млади учени Academia Iuventutis.

Актуалност на тематиката, целесъобразност на поставените задачи, познаване на проблема и методика на изследването

Дисертацията е посветена на сериозен проблем, **темата е актуална и перспективна**. **Обект на изследването** е причастната система на българския език, **предмет** са по традиция спорните отглаголни суфиксални формации – сегашните страдателни причастия. Научното любопитство е предизвикано от значителната им продуктивност в съвременния етап от развитието на езика.

Отчетливо са формулирани поставените задачи. Подредбата и същността им показва потенциала на дисертанта, както и мащаба на това нелеко, по зададеност детайлно изследване. Задачите са много, предизвикателствата и посоките на анализ също – диахронни, формални, семантични, функционални, прагматични, стилистични, статистически, съпоставителни (с установяване на следи от руското посредничество между църковнославянския и новобългарския език, с отчетено повлияване от английските модели в настоящия момент).

Докторантката **свободно се ориентира в проблематиката** на предприетото изследване, теоретичните части са плътно изведени и изчерпателни, коментарите са точни и находчиви. Подборът на езикови свидетелства, подложени на тълкуване, както и обемът на ексцерпцията, внушават доверие в надеждността на изводите. Финалното обединение на илюстративния материал в речник заслужава отделни адмирации.

Характеристика и оценка на дисертационния труд

Темата е разположена на **388 страници**, разработката ѝ е прецизна, **структурата** е добре изградена.

Уводът (с. 1-8) е компактен и има обичайния за формата характер. Зададени са параметрите и целите на изследването, конкретните задачи и вижданията на докторантката за методите, осигуряващи постигането им. Деликатно, но категорично още тук се повдига въпросът за реабилитацията на сегашните страдателни причастия и за незаслуженото им пренебрегване като епизодични, „остатъчни“ форми на „неясно оформена“ в настоящия момент категория. Авторката убедено се присъединява към лингвистите, търсеци и осмислящи доказателства за реалната възпроизводимост на обсъжданите причастия. Дисертацията има амбицията да концентрира аргументи, водещи до установяване на оформяна от тях стабилна категория в днешната партиципиална система на българския език. Актуалността на изследването е точно в това – в поставянето на въпрос, оставащ (по думите на проф. Иван Куцаров) открит, в опита да се проучи проблем, който чака решението си.

Интелигентният подход предполага постъпателно задълбочаване на анализите, което е възможно единствено с разглеждане на проблема в широта, от всички страни. Различните страни-посоки са в оновата на композиционното обособяване на **четири глави**, представляващи, съответно, историческата основа на дисертацията (историческия развой на въпроса), теоретичната рамка (статута на категорията в граматиките), същинската разработка, изясняваща формално-семантичните, функционалните и прагматичните особености на сегашното страдателно причастие.

От **Първа глава** (*Българската партиципиална система през призмата на диахронията. Исторически развой на сегашното страдателно причастие в българския език* – с. 9-28) прави впечатление гладкият стил, обслужващ разсъжденията, логиката в поднасянето на материалите и коментарите. Партиципиалната система е разгледана подробно: от най-старите засвидетелствани периоди, от наследения в старобългарския език богат и симетричен в праславянското състояние на езика вариант. Данните за историческия развой са коректно събрани и организирани (през показанията на учебници, исторически граматика и статии в периодиката). Обосновани са предположения както за съхранилите се типове

(„еловото“ минало деятелно причастие, включващо се в състава на резултативните глаголни форми; миналото страдателно причастие, участващо в образуването на страдателния залог), така и за претърпелите изменения или постепенно заличили се (старобългарското минало деятелно причастие първо; двете сегашни причастия – страдателно и деятелно, от което впоследствие се развива деепричастието). Като обичайна причина за отпадането им се посочва тенденцията към аналитизъм, а „най-показателни за ограничаването им са примери от среднобългарските паметници, където на мястото на причастията фигурират определени глаголни форми, което свидетелства за загубения усет на книжовниците за правилната им употреба и типичното в значението им“ (с. 10). В следващите параграфи надлежно е разгледан в динамика статутът на причастните типове с **акцент върху сегашното страдателно** (образуване, употреба, значение, исторически развой, повлияване от посредници, натоварване с вторична семантика, място във възрожденската и новобългарската книжнина, тенденции към активизация, макар и ненормативна, на модела – **1.2.**). Важно е да се отбележи, че и тази, и всяка друга част от анализите завършва със заключение, обобщаващо представените и коментирани факти.

Втора глава (*Състояние на проучванията върху статута на етимологичното сегашно страдателно причастие в българските граматики от Възраждането до наши дни (1835 – 2020)* – с. 29-104) представлява точен и изчерпателен преглед на българските граматики за почти два века. Той е показателен за самобитния и лъкатушещ развой на сегашното страдателно причастие, за движението на подходите, за интензитета на научния интерес към него изобщо. Събраните от Диана Мъркова данни са удачно систематизирани по задаван статут на причастията и по сходства / разлики в утвърждаването му. Силни са разделите с опис на граматиките по периоди (от донаучните до първите системни граматики и нататък). Те дават и така необходимата обща представа, и опората, предпоставяща собствените анализи. Обзорите на системните граматики се затварят от очакваните обобщения, онагледени в табличен вид и отново коментирани (например Табл.1, с. 55-56).

От теоретична гледна точка са много важни подробните прегледи на монографиите и статиите от съвременния етап (1945-2020), посветени на българската причастна система. Преобладаващите становища, според приписвания на деепричастивите статут, са обособени в три основни групи (отглаголно прилагателно име / „единно“ страдателно причастие / сегашно страдателно причастие) (с. 63). Дисертантката безпогрешно отграничава актуалните тези на изследователите, уверено изразява отношението си по редица общи и частни въпроси, което може да се разминава с обичайно (и официално) приетото. Към отделни констатации са предложени корекции, обосновани с видимите функционални промени и тенденции в новия

етап от развитието на езика. Коментарите, извеждащи и чуждите, и собствените аргументи, са информативни и точни, тезите на докторантката са подкрепени от показателни примери. Обхванати в обзора са впечатляващ брой публикации по темата (включително съпоставителни); те дори са въввлечени в ползотворна вътрешна полемика помежду си. Всичко говори за свободното познаване на проблемите, осигурява стабилност на изследователския поглед, а в перспектива дава възможност за вярна ориентация и правилна позиция. Наблюденията върху представените становища са обобщени в 9 пункта (с. 100-104).

Трета глава (*Формално-семантични и функционални особености на девербативите на -м/-ем в съвременния етап от развоја на българския език* – с. 105-184) и **Четвърта глава** (*Прагматични особености на сегашното страдателно причастие* – с. 185-223) разглеждат особеностите и реализациите на девербативите от набелязания клас: формални (онагледено с диаграми), семантични (онагледено с диаграми), функционални (като позиции в изречението и според употребата в различни стилове), прагматични (подкрепено с анкетно проучване).

В **Трета глава** са очертани формалните и аспектиални характеристики, словобразователният и функционално-прагматичен потенциал на разглежданите форми; обговорени са семантичните им реализации, паралели и замени, обсъдени са двупосочните преводни съответствия (спрямо английските адективи), изолирани са оказиите. Параграфите, посветени на функционалната специфика на сегашните страдателни причастия, ги ситуират в изречението (позициите и ролята им там са умело отграничени и подкрепени с примери) и във функционалните стилове на съвременния български език (научен, официално-делови, публицистичен, художествен, разговорен). Налични са изводи. Спецификата на причастията е изведена през осмислените теоретични постановки, според показанията на множество речници и данните на богатия илюстративен материал от интернет пространството, от Българския национален корпус (БАН), от ексерпцията на художествена и научна литература.

Четвърта глава стартира с теоретичните постановки за прагматичния аспект на езиковите единици и тяхната пряка връзка с биотичните характеристики на говорещия човек. Последното значително разширява границите на прагматиката и я разполага все по-убедително на територията на речевата дейност и речевите реализации-интерпретации на езика, сложно обвързан с фактите от действителността и тяхната оценка, пряко влияещ на мисленето и поведението на човека. И обратно – детерминиран от тях. В така очертаното прагматично поле съвсем закономерно е проучен усетът към изследваните девербативи, потърсени са нагласите за тяхното разпознаване и употреба от носителите на езика.

Проведено е анонимно **анкетно проучване** сред представителна разнородна група от 705 лица. Зададените 16 въпроса проверяват изградените 3 работни хипотези. Параметрите на

анкетата и резултатите ѝ са представени в диаграми, подробно са анализирани и обобщени. Авторите виждания са съотнесени с конкретните данни от отговорите на въпросите. Потвърждава се **ключовата хипотеза**: „преобладаващата част от езиковите носители предпочитат да използват сегашно страдателно причастие вместо тъждествени варианти, носещи една и съща информация, но за чието изразяване са необходими повече езикови средства“ (с. 221). Наистина любопитни са изводите за (не)предпочитаните семантични замени на сегашното страдателно с други причастия – респондентите категорично отчитат модалната семантика на девербативите на **-м/-ем**, което определя както нагласите за замяна с модален глагол и пасивна конструкция, така и колебанията за замяна със сегашно деятелно причастие + *се*. Ясно е демонстрирано отграничаването от отглаголните прилагателни с форманти **-телен** и **-лив** – пасивност и модалност се улавят само при сегашните страдателни причастия, за което говорят и различните им функционални съответствия (с. 222-223).

В 18 прецизно формулирани пункта **Заключението** (с. 224-236) обобщава представеното, възловите проблеми, спорните моменти, предложените разрешения и авторите **общии изводи**. Финалните постановки убедително демонстрират реализацията на изследователските търсения.

Библиографията е сериозна (от около 112 заглавия, с. 237-245), в компактен вид са представени наличните научни изследвания по проблематиката на дисертацията. **Списъкът с ексцерпирани източници** (с. 246-249) включва художествена и научна литература, оригинална и преводна. Присъстват както класици, така и нашумели съвременни автори.

Речникът на сегашните страдателни причастия в съвременния български език, добавен като **Приложение** (с. 251-388) е изготвен след направена ексцерпция от *Официален правописен речник на българския език. Глаголи, 2016*). Там „живият материал говори“ – събран е внушителен корпус от 1774 лексеми, а организацията и обработката им е впечатляваща.

Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Структурата на дисертацията е симетрична, няма композиционни диспропорции. Докторантът познава и детайлите, и широкия контекст, системно преследва и постига целите си. Всяка част завършва с ретроспективен обзор и отправки към следващата. Практическите раздели са аргументирани и сериозно теоретично подплатени. Анализите са компетентни, основани на удачно подбран представителен материал. Прави впечатление пуктуалното съпоставяне на позиции, увереността и свободата в представянето и на чуждите, и на собствените идеи.

Приносни моменти откриваме в комплексния характер на изследването на конкретния тип причастия. Отчетената им представеност в целия стилистичен спектър е доказателство за

тяхната стабилност и активност. Подобни пълни анализи са отлична основа, позволяваща формулиране на ясни критерии за разпознаване и отграничаване на формите с последваща тяхна класификация. Важни са фоновите съпоставки, мобилизиращи данни от руски и английски език. Показателни са резултатите от Анкетата, която проверява текущите нагласи за (осъзнавана / предпочитана) употреба на сегашните страдателни причастия. Несъмнено приносен е Речникът на сегашните страдателни причастия в съвременния български език.

Сред общите достойнства на работата са подредеността на обширните материали, шрифтовите и други маркери, улесняващи възприемането. Умелото разгръщане на теоретичните и емпирични показания води до концентриране и актуализиране на аргументите, подкрепящи водещите хипотези. Това разсейва всички възможни колебания – авторовата концепция е защитена убедително, с компетентност и обиграност. Извършена е огромна по обем работа – и чисто събираческа, и същински изследователска, и строго тълкувателна. Не може да бъде пропусната безупречната езикова и стилова страна – изказът е прецизен и премерен, текстът е чист от грешки.

Преценка на публикациите по дисертационния труд

Участващите в процедурата **5 самостоятелни публикации са на български език**, свързани са с тематиката на дисертацията, маркират етапи от написването ѝ и основни нейни идеи. Проследен е развоят на сегашното страдателно причастие в българския език и са изведени основните периоди в проучването му от Възраждането до средата на ХХ в. Очертано е мястото на девербативите на **-м/-ем** в българските граматика след правописната реформа от 1945 г. до наши дни. Описани са формантите, с които се образува сегашното страдателно причастие в съвременния български език. Потърсени са функционално-семантичните паралели между английските прилагателни имена на **-able/-ible** и сегашните страдателни причастия в съвременния български език (по наблюдения върху преводни текстове).

Всяка от публикациите е в характерния стил на докторантката – гладък, стегнат, логичен, с акценти, онагледен, с ясно формулирани изводи, с честно цитиране и богата библиография. Всяка има характер на относително завършена част от по-голямото изследване, което все още укрепва фундамента и проверява позициите си. **Статиите са от периода 2021 – 2023 г.**, резултат са от участието на докторантката в национални и международни научни конференции и са отпечатани, съответно, в трупашното авторитет издание *Verba iuvenium. Словото на младите. Годишник на Националната научна конференция за студенти и докторанти* в ПУ; в Научните трудове на ПУ (Филология); в Научните трудове на Съюза на учените в България - Пловдив (Серия Б – Естествени и хуманитарни науки).

И рецензираните публикации, и самият дисертационен труд (като изследователска рамка, методология, анализи, коментарни части и обобщения) са успешни. **Критични забележки** към докторантката и съдържанието на материалите нямам. Текстове са неоспоримо авторски и оригинални, получените резултати и изводните постановки са **лична заслуга** на докторантката. **Научната продукция е с категорична автентичност, следи от плагиатство не се откриват.**

Авторефератът съответства на конструктивните изисквания и вярно отразява заявените изследователски амбиции. Научната разработка е представена адекватно, справедливо е реферирано постигнатото, приносните моменти са открити обективно.

Според **личните ми впечатления** Диана Мъркова е изключително трудолюбива, организирана, стриктна. В работата ѝ ясно личи и така важната професионална увлеченост, и задължителната, струва ми се, научна дисциплинираност. И едното, и другото несъмнено допринасят за качеството на всяко изследване.

Резултатите от работата, приносните моменти, практическите данни в приложението **могат да бъдат полезни** на всеки, който изучава, преподава или проучва конкретната проблематика.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд безспорно **съдържа научни, научно-приложни и приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката и отговарят на всички изисквания** на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“.

Докторантката несъмнено притежава задълбочени теоретични знания и професионални умения по заявената научна специалност, демонстрира качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

След всичко казано убедено давам своята **положителна оценка** за проведеното изследване, автореферата, постигнатите резултати и приноси и **предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор“** на Диана Георгиева Мъркова в област на висше образование **2. Хуманитарни науки**, професионално направление **2.1. Филология (Съвременен български език)**.

07.05.2024 г.

Рецензент: .....

(подпис)

доц. д-р Майя Кузова